

groep, hoe minder goed de leden elkaar kennen. De banden van solidariteit worden dan losser en er verschijnen zelfs persoonlijke ambities. De afstammelingen van een zelfde voorvader beschikken over een gemeenschappelijk familiedomein dat wordt beheerd door het familiehoofd. Deze patriarch wordt meestal door de leden erkend als de oudste die het dichtst bij de voorvaderen staat. Hij vertegenwoordigt de familie ten opzichte van de politieke overheid. Het familiehoofd wordt eveneens erkend als rechter bij alle conflicten tussen de leden van de familie en tussen hen en andere families.

Binnen de familie bestaan twee soorten banden: enerzijds zijn er de verticale relaties tussen de generaties en anderzijds de horizontale relaties tussen leden van dezelfde generatie. De relaties tussen de verschillende generaties omvatten ondergeschikte verhoudingen en worden gekleurd door eerbiedige vrees. Elke generatie is ondergeschikt aan diegene die boven haar staan omdat ze al eerder bestonden. Deze onderworpenheid in de relaties tussen een individu en een lid van een oudere generatie valt te verklaren doordat de ouderen verplicht zijn de verantwoordelijkheid op te nemen voor daden van de jongeren die de hele familie als groep verantwoordelijk kunnen maken en de samenhang in het gedrang

brengen. Het is ook een manier om de individuele daden ondergeschikt te maken aan de groepsbelangen. Het gevoel tot een groep te behoren en de mystieke invloed ervan op elk van de leden verzacht in een bepaalde mate de aspiraties en verantwoordelijkheden van het individuele geweten.

SOLIDARITEIT TEN OPZICHTE VAN DE DOOD

De dood is een pijnlijke gebeurtenis. De dode is omringd door verwanten en burenen, maar zijn lichaam telt nauwelijks, want de familie ontdoet zich ervan vlak na het overlijden, voordat het koud is. Volgens de begrafenispraktijken in Rwanda legt men de dode op zijn zijde, met opgetrokken benen en gebogen armen, zoals een baby in de moederschoot. Dat gebeurt onmiddellijk na het overlijden.

De dag van het overlijden worden alle burenen en alle familieleden verwittigd. Al het werk wordt die dag onderbroken om aan te duiden dat men in rouw is. Die dag heet *umusibo*, wat letterlijk 'de dag van de onderbreking van de activiteiten' betekent. Vroeger dacht men dat de niet-naleving van dit taboe zware gevolgen zou hebben voor de schuldige, maar ook voor zijn land. Men kon ervan worden verdacht verantwoordelijk te zijn voor het overlijden

FOLLOWING GUARANTEE. HE REQUESTS THAT HE AND HIS FAMILY (HIS WIFE AND FOUR CHILDREN) BE PLACED

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

één miljoen gedode mannen en vrouwen moet je naar onorthodoxe oplossingen zoeken. We beginnen de voorstelling met Yolande die geen actrice is. Dan komen de Rwandezen die zich doorheen de voorstelling stilaan ontwikkelen tot acteurs en voluit spelen in de visioenen, maar die daarnaast veeleer de rol vervullen van een koor zoals dat in de klassieke tragedie bestond. Het leek ons juist om tegenover de doden een soort van koor te plaatsen dat de voorstelling 'uitlokt' en erover waakt. De leden van het koor zijn dus tegelijkertijd fictie en geen fictie. Ze zijn fictie omdat het levende we-

zens zijn die de doden belichamen. Het zijn geen echte doden maar 'ze hadden kunnen sterven'. Tegenover hen staan personages die pure fictie zijn. In de loop van de voorstelling bevindt iedereen zich op een bepaald ogenblik in het theater, zowel de Rwandezen als Bee Bee Bee.

ETCETERA: Hebben jullie geen gevecht moeten leveren om van Bee Bee Bee een personage van vlees en bloed te maken in plaats van iemand met een 'functie'?

31

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

PROVIDE SIGNIFICANT INPUT TO ON-GOING POLITICAL NEGOTIATIONS. 10. IT IS RECOMMENDED THAT

EEN ONMOGELIJKE RECONSTRUCTIE VIA EEN BRIEFWISSELING

SARAH VANAGT (23j.) en de vanuit Rwanda gevluchte Raissa Nvuyekure (14 j.) over hun herinneringen aan de genocide, het begin van een dialoog.

Over mijn herinneringen aan de Rwandese genocide kan ik alleen maar kort of algemeen zijn. Bovendien ben ik niet zeker dat het om herinneringen aan de berichtgeving van het moment zelf gaat. Ik vermoed dat veel - en het is onmogelijk om het precies te reconstrueren - van wat ik mij nu meen te herinneren met latere beelden en getuigenissen verweven is. Die herinneringen bestaan uit beelden van hakmessen en lijken in het water, tien dode blauwhelmen, kindsoldaten, een constante verwarring tussen Hutu's en Tutsi's, het gevoel er niets van te begrijpen. Ik was in die tijd nog maar net begonnen

met het lezen van de krant en probeerde ook de berichtgeving over Rwanda te volgen. Ik kwam niet verder dan het verwarrende verwarrend te noemen, het gruwelijke gruwelijk, het onvoorstelbare onvoorstelbaar. Ik dacht dat dat vooral aan mij lag, had het gevoel te jong en te onwetend te zijn, raakte steeds maar weer verstrikt in de lange namen van de betrokken partijen, koesterde nog de hoop dat ik er, mits meer referentiepunten, ooit iets van zou begrijpen of het op zijn minst zou kunnen duiden.

Aan het begin van deze zomer stuurde ik een brief naar Raissa, een vanuit Rwanda naar België gevlucht meisje van 14. Wij kenden elkaar nauwelijks. Haar moeder kende mijn vader en ik wist vaagweg dat zij en haar jongere zussen na hun aankomst in België met mijn vroegere speelgoed hadden

gespeeld. Op mijn eerste brief volgde een aantal brieven en gesprekken. Raissa bleef uiteindelijk liever over moeilijke dingen te praten dan erover te schrijven. Hoe meer ze mij vertelde en hoe meer 'zicht' ik eindelijk kreeg op de verschillende elementen die deel uitmaakten van de genocide, des te duidelijker het me werd dat de gebeurtenissen in Rwanda in 1994 (en in vele opzichten ook nog daarna) in die mate verwarrend, gruwelijk en onbegrijpelijk zijn dat ze mijn voorstellingsvermogen volledig te boven gaan. De eerste brief die ik Raissa na lang aarzelen schreef stond vol met voorzichtig formuleringen. Nu ik die brief herlees vraag ik me af of ik wel voorzichtig genoeg ben geweest, of ik mij haar herinneringen niet onbewust - door mijn leefwereld naast die van haar te plaatsen - heb willen toe-